

УДК 070(477)(091)

Юрій Романишин

ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЗАСОБАМИ ДРУКОВАНИХ ОРГАНІВ ОУН-УПА

У повоєнний період видавнича та публіцистична діяльність ОУН та УПА, яка здійснювалася у публіцистичних статтях, листівках, була спрямована на розвінчування засад ідеологічної системи більшовизму, підґрунтя радянської економічної політики, а також: виховання молоді у дусі національного патріотизму.

Перейшовши у глибоке підпілля, ОУН і УПА навіть у важкі повоєнні роки не припинили боротися проти будь-яких спроб радянської влади організувати життя на свій лад. Головні напрями боротьби зосереджувалися навколо роз'яснення теоретичних проблем національно-визвольних ідей, розкриття злочинної діяльності сталінського режиму супроти українського народу, оборони греко-католицької церкви й усіх постулатів, пов'язаних з цією релігією тощо.

Розуміючи, що нове ідеологічне протистояння буде тривалим, для забезпечення себе на перспективу надійними силами, першочерговим стало виховання молоді, оскільки, як констату-

валося у «шапці» часопису «Ідея в наступі», - «Добре виховання є скарбом. Виховуймо себе. А знайдемо скарб!» [1].

Актуальність цієї проблеми була на часі ще й тому, що проти молоді радянська влада розпочала масовану ідеологічну кампанію, переплітаючи, зокрема, навчальний процес у школах з виховним, розгортаючи мережу різних політичних молодіжних організацій. Такі наміри більшовиків розвінчувалися, зокрема, в редакційній статті часопису «Інформатор» «Українські діти бачать в більшовиках мучителів українського народу» [2], де вказувалося, що «більшовики намагаються всіма силами вирвати з молодих українських

дітей любов до свого народу, звихнути їх душі, зробити яничарами і виховати в душі вірної та покірної служби Москві».

Відтак наводилися факти насильного записування дітей в різні громадсько-політичні молодіжно-більшовицькі організації. Наприклад, 3 вересня 1945 р. в с Дубівці, що на Станіславщині, приїхало 10 енкаведистів. Вони провели мітинг і заявили батькам, що їхні діти «виховані в бандерівськм душі і неприхильно наставлені до советської влади. Притому грозили родичам вивозом на Сибір, а дітей в східні області, якщо батьки не змінять виховання». Для виховання дітей в національно-патріотичному душі редакція радила повстанцям ходити до шкіл, вчити дітей повстанських пісень, розповідати про бої, які веде УПА проти більшовиків, та вчити користуватися зброєю.

Це був не якийсь спонтанний виступ газети, а початок продуманої, логічно спланованої ідеологічної діяльності УПА. Адже вже на початку листопада 1945 р. Р. Шухевич видав розпорядження, у якому вказував: «На шкільну молодь впливайте та вже від малого вчіть її боротись. Заставляйте до бойкоту піонерських та комсомольських організацій, різних свят в честь Сталіна та інших більшовицьких чинушів..., співати більшовицькі пісні та наперекір вчителям молитися...» [3].

Для централізованого ведення роботи серед молоді в кінці листопада 1945 р. була розроблена секретна «Інструкція керівництва ОУН надрайонним провідникам про тактику боротьби з більшовицькою владою» [4], у шостому і сьомому пунктах якої - «Шкільна молодь» і «Старша молодь» - містилися рекомендації щодо ведення агітаційно-пропагандистської роботи серед молоді та вказувалися напрями діяльності. Інструкція була широко розповсюджена, принаймні про неї було відомо на теренах Львівської, Дрогобицької, Івано-Франківської та інших областей. Про це, зокрема, свідчать матеріали колишніх партійних обласних архівів України [5].

Головний лейтмотив «Інструкції» - «українська молодь мусить вчитися». Однак багато батьків, виправдовуючись тим, що в школі вчать у радянському душі, не посилала своїх дітей вчитися. Тому ОУН і УПА радили «вплинути на батьків, щоб, помимо всього, посилали своїх дітей до школи, а вчителів ... заставити, щоби вчили дітей». Але оскільки, як слушно зазначалося в Інструкції, «радянська школа хоче виховати молодий актив, аби пізніше включити його в активну боротьбу за Сталіна і його кліку», рекомендували «вплинути на батьків, щоб дітей ви-

ховували в національному й релігійному душі, а вчителі в ході навчання не скривлювали молоді...» [6]. Водночас закликали «бойкотувати всі комсомольські організації.., бойкотувати всіх, хто ненормально себе веде і пристає з різними зайдами, бойкотувати різні більшовицькі свята, збори, мітинги... Треба поставити собі за завдання, щоб в короткому часі на нашому терені не існувала ні одна комсомольська організація...». Зрештою, зазначали, що серед учнів, особливо старших класів, треба вести бесіди, в яких слід торкатися таких питань, які радянська шкільна система вилучала із програми або ж подавала в спотвореному вигляді.

Цими рекомендаціями керувалися підпільники в усній агітації, вони ж були головними темами друкованої пропаганди ОУН та УПА. Зокрема, положення «Інструкції» широко розроблялися і пропагувалися в листівках та в інших друкованих засобах оперативної поліграфії. Усі вони були звернені до молоді, вчителів чи батьків. Зокрема, в листівці-зверненні «Школярі», розміром 16 x 25 см, надрукованої на ротаторі [7], містилися заклики до оволодіння знаннями, до вміння відрізнити справжні знання від сфальшованих, давалися поради учням, як засновувати в школі підпільні нелегальні групи націоналістичної молоді і роз'яснювалася мета таких організацій: «Школярі! - зверталися автори листівки. - Вам у школі говорять неправду про Сталіна, про більшовицьку партію. Вас обманюють. Сталін - це найбільший ваш ворог, кат України. Знищуйте портрети Сталіна у своїх книжках та класах... Не вписуйтеся в більшовицьку організацію - піонерів, піонери - це сексоти... Не розмовляйте з піонерами. Не допомагайте їм ні в чому. Не бавтеся з ними спільно! Вимагайте від них, щоб вони відписувалися негайно з піонерів... Готуйтеся самі стати повстанцями...». Тобто ця листівка, на наш погляд, фактично доповнювала програмні положення щодо діяльності серед молоді, висловлені в листівці «За що бореться Українська Повстанча Армія» [8]: «...За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл., за вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів., за всебічний гармонійний розвиток молодого покоління - моральний, розумовий та фізичний...».

Аналогічно побудоване звернення ОУН до українського юнацтва, що вперше побачило світ ще у липні 1944 р. і було неодноразово передруковане. Його лейтмотив - не вірити більшовицькій пропаганді, не слухати «кровопивців Сталіна», які хочуть зробити з молоді слухняне

знаряддя для подальшого гноблення рідного народу, а вчити правдиву історію, пізнавати справжню літературу, культуру, щоб ідеологічно, а в разі потреби і збройно, дати відсіч ворогові [9].

У листівках, адресованих батькам учнів, зокрема, зазначалося: «Ваших дітей більшовики насильно втягують до піонерів... Готовте своїх дітей до боротьби зо зненавиджуваним більшовицьким ладом, з терором, грабіжництвом і зрадою.. Геть піонерів - організацію зради!» [10].

Водночас було віддруковано й широко розповсюджено (вивішувалася на деревах, телефонних стовпах, в місцях масового зібрання людей) наказ-директиву, яку отримав майже кожен директор середньої школи [11], такого змісту: «Наказуємо: а) пропустити в навчанні всі визначені в навчальному плані читанки та вірші, метою яких є вироблення радянського патріотизму; б) в навчанні пісень, які являються дуже важливим виховним чинником, відкинути всякі пісні про «Сталіна рідного», про «Москву мою», про «широкую страну родную» і інші. Вивчати тільки українські народні пісні; в) не змушувати дітей ходити в релігійні свята до школи і взагалі забороняємо вести в школі антирелігійну пропаганду...; д) не змушувати молоді до брання участі у різного роду більшовицьких святкуваннях...» [12].

Для цієї мети повстанці видавали й листівки, головною метою яких було прищепити молоді почуття патріотизму, гордості за свою націю. Це досягалось, зокрема, розповідями про славне минуле українського народу, значну роль молоді в ньому. Зокрема, цій меті слугувала листівка «Смерть большевицьким загарбникам! Українська дитино!» [13]. Її автор, взявши за основу тезу про те, що «колись наш рідний край, Україна, була вільною, багатою і великою державою, що славилася на цілий світ..., у якій були свої рідні школи, де вчилися свobodно в рідній мові багато дітвори», послідовно, в історичній ретроспективі показав, як Москва протягом віків намагалася підкорити собі Україну.

Щоправда, у повоєнний період на західноукраїнських землях стрімко почала зростати мережа загальноосвітніх шкіл. Так, у 1945-1946 навчальному році працювали 4194 початкових школи, 1714 семирічних, 332 середніх, всього - 6240 шкіл [14]. Однак бракувало місцевих учительських кадрів, тим паче, що нова влада здебільшого бачила в старій українській інтелігенції лише буржуазних націоналістів. Тому на західноукраїнські землі було відряджено не лише великий загін партійно-радянських й комсомоль-

ських чиновників, а й учителів: на 1 січня 1946 р. із східноукраїнських областей відряджено 2609 учителів, 7386 випускників педагогічних вузів і педучилищ, всього майже 10 тисяч педагогів; завезено понад 976 тисяч примірників підручників [15].

Загалом, кваліфікація цих новоприбулих педагогічних кадрів була низькою. Свідченням цього є, наприклад, такий факт: вчителька Збоїщанської середньої школи Львівської області Чекайло на відкритому уроці заявляла учням, що до складу СРСР входять 17 республік, у тому числі й Польща [16]. Однак усі прибулі вчителі мусили бути пропагандистами нового способу життя, комуністичної ідеології. Тому члени ОУН і УПА робили багато як усних, так і письмових (за допомогою різних звернень, відозв, листівок) застережень вчителям щодо змісту навчання, суті шкільних предметів і програм. Зокрема, при зустрічах з вчителями члени УПА їх попереджували, аби ті «менше патякали про совітів, а більше розповідали про козачину, гетьманщину, колишню славу України», а неслухняні часто отримували повторне письмове попередження: «Вчіть дітей читати, рахувати. Не вчіть, що Сталін - наш батько. Не послушаєтесь, будете мати червоний телефон на ший» [17].

Повстанці, як свідчить їхня друкована пропаганда, ставилися до присланих вчителів зі східної України, добре: «Ми, українські повстанці, щиро вітаємо братів-вчителів зі східних земель України, - було написано в одному із повстанських звернень. - Бажаємо вам успіху в праці над виховуванням молодого покоління України. Наскільки це буде в нашій силі, поможемо вам, брати з СУЗ, морально і матеріально пережити це страшне лихоліття і добитися до нового, радісного і щасливого життя. Однак і від вас вимагаємо праці і помочі в нашій визвольній боротьбі» [18].

Зрештою, навіть із заголовку брошури «Слово до учителів, братів із східних областей України», виданої на восьми сторінках і неодноразово перевидаваної, видно, що повстанці не вбачали у вчителях-східняках ворогів, як це потім зображала більшовицька пропаганда, а вважали їх своїми єдинокровними братами, які в багаторічному комуністичному рабстві змушені були перейняти комуністичну ідеологію і, щоб самим вижити, пропагувати її. Адже, як зазначалося в брошурі, це були переважно «діти українського села», але «політруки» різними вигадками про УПА намагалися прищепити серед новоприбулих упереджене ставлення до ОУН і УПА, тому повстанці частину своєї друкованої пропаган-

дистської продукції, зокрема підпільну пресу, різні листівки розповсюджували, причому робили це адресно, серед прибулих на західноукраїнські землі вчителів [19]. Та й зустрічі цих учителів з західноукраїнським селом і українськими підпільниками свідчили, як стверджували автори брошури, що «від Сяну й до Тиси по Дін і Кубань живе один український народ, в якого спільні думки й спільні почуття».

Під впливом повстанської пропаганди немало вчителів починали поділяти погляди ОУНівців і навіть намагалися підтримати, за що більшовики одразу арештовували їх «за зв'язки з "бандитами"» [20]. Зокрема, у доповідній записці голови військового трибуналу військ МВС Дрогобицької області полковника юстиції Петрова голові облвиконкому Дрогобицької області І. Кравчукові повідомлялося про арешти серед вчителів Дрогобицької області за їх сприяння ОУНіУПА[21].

У цей період ОУН і УПА, аби не втратити контролю над молоддю, видають цілу низку молодіжних газет і журналів. Тх поява була зумовлена спеціальною пропагандивною інструкцією, у якій зазначалося: «Поява журналу для молоді - справа дуже бажана. Це один із способів добратися в молодіжне середовище, прекрасний спосіб виховувати і вести молоде покоління в бажаному напрямку... Ми зараз ведемо підпільну революційну боротьбу, тому журнал для молоді повинен передавати її традиції і досягнення цієї боротьби, готувати нове покоління, здатне замінити нас в революційній боротьбі» [22]. З'явилися такі часописи, як «На зміну» (1946-1950, для молодшої молоді, учнів середніх шкіл), «На чатах» (1946-1948, для студентів і старшої молоді), «Слідами героїв» (1948), «За Україну» (1948-1950), «Малі друзі» (1949-1950), «Юні друзі» (1949-1950), «Орлики» (1949-1951), «Наша книжечка» (1952), «Молодий революціонер» (1948-1953) та ін. Тематика цих видань досить однотипна - матеріали з історії України, спогади і матеріали про боротьбу українського народу проти московської влади, нариси про героїв визвольного руху, статті на політичні та виховні теми. Тому більша частина змісту цих видань - художньо-публіцистичні твори, написані без «прив'язки» до конкретних тодішніх фактів чи місцевості. Ось, наприклад, зміст одного з чисел журналу «Юнак»: редакційна передова стаття «Юнацтво», статті «Шляхами листопада», «Маркіян Шашкевич», «Боротьба аж до перемоги», «Орієнтація на чужі чи власні сили», «Листопада варта», «Український народ», «Українська

духовність», «Економічне значення України» та ін.

Чимало місця на сторінках цих видань займали твори чи уривки з них українських поетів і письменників, причому як заборонених владою, так і «офіційно визнаних» - ранні твори П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана та ін.

Така увага підпільників до виховання молоді мусила дати добрі плоди. В результаті молодь переймалася націоналістичним духом, висловлювала готовність до боротьби за незалежну соборну Українську державу. Свідченням цього може бути діалог учнів, поданий в одній із статей І. Данченка:

«- А сьогодні казала мені вчителька, та, з Москви, що я мушу записатися до комсомолу! Всі школярі мусять записатися, - чорнявий хлопчина звертається до свого друга.

- А ти що їй сказав? - цікавиться товариш. Хлопець кладе свою руку на шию товариша і нахилиється до його вуха:

- А дзуськи! Мій брат у повстанцях, а я піду також. Але я їй сказав, що добре!..» [23].

Зрештою, молодь намагалася приступити й до радикальніших дій. З цією метою вони активно створювали підпільні організації. Такі організації, зокрема, були виявлені в квітні 1951 р. у Волинській області, де 14 учнів старших класів райцентру Лукове заснували молодіжну організацію націоналістів. Вони читали заборонену літературу, писали і розповсюджували серед населення антирадянські вірші та листівки і особливо велику пропандистську акцію намітили на 1 травня, готуючись над приміщенням райвиконкому розкидати велику кількість антирадянських листівок [24].

Аналогічна молодіжна організація діяла, наприклад, у Львові та в с. Салець Велико-Мостівського району на Львівщині. Так, Львівська організація, очолювана учнем дев'ятого класу Т. Драганом, об'єднувала 16 старшокласників Львівської середньої школи № 9. Метою діяльності організації була боротьба проти радянської влади за створення самостійної України. Її члени збирали зброю та боеприпаси, самотужки виготовляли та розповсюджували антирадянські листівки, що друкувалися у двох підпільних друкарнях, законспірованих на квартирі учнів І. Садовенка та Ю. Хавалка. На час арешту чекісти виявили 234 готові до розповсюдження антирадянські листівки, дві друкарські наборні форми листівок «Брати українці!» і «Хай живе українська націоналістична організація, смерть більшовицькій комуні!» [25].

Така ж молодіжна група, яка виготовляла

і розповсюджувала антирадянські листівки, була викрита в с. Кошляки Новосільського району Тернопільської області [26]. Зрештою, за період з 1 липня 1951 р. до 20 квітня 1952 р. органи МГБ розкрили 42 молодіжні українські націоналістичні групи та організації, загальною кількістю 182 учасники. Причому 35 організацій та груп, в яких нараховувалось 155 чоловік, діяли на західноукраїнських землях, а 7 організацій, до складу яких входило 27 учасників, – на сході України [27]. Навіть студенти вищих навчальних закладів організовували свої підпільні групи. Зокрема, львівські студенти Наконечний, Полюга, Булаво, Пілат, Стернюк та інші створили організацію, головним завданням якої вважали пропагандистську роботу в націоналістичному дусі, для чого планували розгорнути мережу розповсюдження нелегальної літератури та листівок [28].

Однак навіть після хвилі такого викриття молодь не припиняла антикомуністичної боротьби. Так, в Тернополі МГБ було розкрито юнацьку організацію, що діяла в школі № 1, члени якої готували до випуску підпільний журнал «Боротьба і праця», а в селі Настасів Микулинецького району цієї ж області учні навіть вчинили терористичний акт проти дільничного уповноваженого Слободянюка [29]. 3 серпня 1952 р. в селі Скобелки Горохівського району на телеграфному стовпі біля приміщення сільради було вивішено два портрети вождів партії з антирадянськими написами на них. Виявилося, що виконавцем цього є учень 4-го класу Смаль. При-

близно тоді ж було перехоплено листа, автором якого була учениця 8-го класу Галина Третьякова. У листі «висловлювалося антирадянські настрої і у віршованій формі оббрихувався один з керівників партії і радянської держави» [30].

Однак можемо стверджувати, що цей процес певним чином відбувався спонтанно, з ініціативи самої молоді, тим паче, що в рекомендаціях Центрального Проводу УПА на 1950 рік, викладених у спеціальній листівці [31], УПА закликала молодь діяти обережно, уникати відвертого протистояння владі й навіть допускалася можливість у разі потреби записуватися в комсомол.

Отже, молодіжний рух опору більшовицькій системі існував. Тому навіть ЦК ВЛКСМ змушений був констатувати, що «дотеперішній стан нашої політичної виховної роботи серйозно відстає від вимог партії, серед молоді не викорінена тяга до шкідливих націоналістичних тенденцій») [32].

Таким чином, уже у перші повоєнні роки друковане слово українських повстанців було звернене передовсім до молоді, у якій повстанці справедливо бачили продовжувачів їхніх традицій збройної боротьби. Тому своєю друкованою формою пропаганди закликали молодь здобувати правдиві знання, зверталися до вчителів з вимогою вчити учнів справжньої історії, а не більшовицьких вигадок, радили бойкотувати піонерські та комсомольські організації. Ідеологія ОУН міцно вкорінювалася в життя нації і при нагоді могла дати добрі результати.

1. Добре виховання с скарбом. Виховуймо себе. А знайдемо скарб // Ідея в наступі. - Б/м, б/д - С. 11.
2. Українські діти бачуть в більшовиках мучителів українського народу // Інформатор. - Б/м, 1946. - № 1 - С. 18.
3. Бондаренко К. Ще один документ з часів боротьби УПА /7 України в минулому. - Київ; Львів, 1995. - Вип. 7. - С. 159—160.
4. Лівобережжя під подвійним терором // Вісник Укр. інформ. служби. - Б/м, 1943. - № 11. - С. 4-7.
5. Державний архів Львівської області (далі ДАЛО). - Ф. 3. - Оп. 1. - Спр. 231.-Арк. 165-178.
6. На західноукраїнських землях // Ідея і Чин.- Б/м, 1943. - № 5. - С. 14.
7. Садовий О. С. Куди прямують поляки? // Ідея і Чин. - Б/м, 1944. - № 7. - С. 18.
8. За що бореться Українська Повстанча Армія: Листівка. - Б/м, б/д// (ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 111.- Арк. 8.)
9. Чи знаєш ти?: Звернення ОУН до українського юнацтва. - Б/м, 1944 р. // (ЦДАВО України.- Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 111. - Арк. 6.)
10. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50 років XX століття. - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. - С. 226.
11. Там само.-С. 192.
12. Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань України (далі ЦДАГО України). - Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 4972. - Арк. 3.
13. Смерть большевицьким загарбникам! Українська дитино! // Слово українських повстанців: Матеріали про інформаційно-пропагандистську діяльність УПА в повоєнний період.-Луцьк: Надстир'я, 1996. - С. 15-18.
14. ДАЛО. - Ф. 3. - Оп. 7. - Спр. 1838. - Арк. 39, 42.
15. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30-50-х років XX століття. - Луцьк: Вежа, 1999. - С. 140.
16. ДАЛО.- Ф.3.-Оп.4.-Спр.213.-Арк.9.
17. Крепченко М. Як я воював з бандерівцями // Шлях перемоги. - Мюнхен; Київ. 1996. - 28 лист. - С. 3.
18. Звернення українських повстанців до педагогічних колективів, зокрема присланих зі східних областей УРСР, з вимогою бути патріотами України і не нав'язувати шкільній молоді більшовицької системи виховання // Сергійчук В. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі в 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали. - К.: Дніпро, 1998. - С. 257.
19. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 6. - Спр. 65. - Арк. 3.
20. Підгаєцька земля: Історично-мемуарний збірник. - Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1980. - С. 287.
21. ДАЛО. - Ф. 5022. - Оп. 2. - Спр. 50. - Арк. 1.
22. Українознавство: документи, матеріали, раритети. - Інститут українознавства при Прикарпатському університеті ім. В. Стєфаника / За ред. В. Грешука. - Івано-Франківськ, 1999.-С. 150.
23. Данченко І. Ще лунають наші гасла і віра вогняна в серцях

- ще не погасла // Вісник: Орган Президії УГВР. - Б/м, 1945. - Київ-Львів. - № 4. - С 24
24. ЦДАГО України. - Ф. 1.-Оп. 24. - Спр. 1718.-Арк. 41.
25. ДАЛО. - Ф. 3. - Оп. 2. - Спр. 116. - Арк. 9.
26. ЦДАГО України. - Ф. 62. - Оп. 1. - Спр. 1479. - Арк. 37.
27. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 16. - Спр. 72. - Арк. 94.
28. ДАЛО. - Ф. 3.- Оп. 2. - Спр. 116. - Арк. 53.
29. Голубенке І. Коли ми вмирали, нам дзвони не грали. ОУН - УПА в боротьбі за державну незалежність (1942 - 1953 рр.) // Дзвін.-Львів, 1993. - № 6. - С 108.
30. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 1718. - Спр. 72. - Арк. 37.
31. Українська молодь! - Листівка. - Б/м, б/д. - С. 1.
32. Сагарда М. Обсяг поняття періодика // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. - 1928. - № 2. - С 19.

Yuriy Romanyshyn

THE MEDIA OF OUN-UPA: HELPING THE YOUTH UPBRINGING DURING POST-WAR PERIOD

After the Second World War OUN and UFA published lots of articles and leaflets. They criticized the principles of Bolshevik ideological system and Soviet economic policy These published works were directed at education of young people as national patriots.